

Nr 27.

Ankom till riksdagens kansli den 14 maj 1919 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fri rättegång m. m. ävensom en i ämnet väckt motion.

Närvarande: herrar Pettersson i Södertälje, Åkerman, Gezelius, Rogberg, greve Spens, Fagerlin, Edward Larson*, Lindqvist i Kosta, Lindley, Hederstierna, Carlsson i Frosterud*, Leo*, Svensson i Betingetorp* och Johanson i Gäre.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Genom en den 21 februari 1919 dagtecknad proposition, nr 118, vilken hänvisats till första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

1:o Lag om fri rättegång.

Med upphävande av 15 kap. 9 § rättegångsbalken samt med ändring av vad lag och författning i övrigt innehålla mot denna lag stridande, förordnas som följer:

Bihang till riksdagens protokoll 1919. 9 saml. 1 avd. 24 häft. (Nr 27.) 1

Om fri rättegång vid underrätt.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftes mål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

2 §.

Part, som beviljats fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån att av allmänna medel skola gäldas expeditiöslösen, kostnad för delgivning av stämning, vittnesinkallelser och sådana rättens beslut, varav motparten skall erhålla del, samt ersättning till av parten åberopade vittnen, såvida deras hörande i målet ej utan skäl påkallats, så ock ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Där så finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, må ock lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången.

3 §.

Beslut om fri rättegång meddelas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, bör uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande. Har part till rättegångsbiträde föreslagit någon, som avlagt för

utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl därtill äro, biträdet berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe.

6 §.

Om delgivning, som i 2 § sägs, föranstalte rätten eller dess ordförande.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket andra punkten sägs.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari fri rättegång varit part beviljad, skall rätten, där parten jämlikt 7 § förklarats förlustig sagda förmån, förplikta honom ersätta statsverket kostnad, som enligt 2 § skolat gäldas av allmänna medel. Är ej sådant fall för handen, men tappar motparten, varde dylik ersättningsskyldighet denne ålagd, där han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

9 §.

Mot beslut, varigenom fri rättegång beviljats, må talan ej föras.

Har rättens ordförande lämnat utan bifall ansökan om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde eller till rättegångsbiträde förordnat annan, än part föreslagit, må parten hos rätten påkalla ny prövning av frågan.

Om fri rättegång i hovrätt och hos Konungen.

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åt-

njutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där han, på sätt i 4 § föreskrives, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna vad skäligen må anses erforderligt för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Där hovrätt i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringssökande av part, som äger tillgodonjuta de i första stycket angivna förmåner, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträde, som parten anlitat för rättegången därstädes, ersättning av allmänna medel.

Vad i 1 § andra stycket samt i 6, 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

Mot hovrätts beslut i fråga, som i denna paragraf avses, må talan ej föras.

11 §.

Vad i 10 § är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen.

Om fri verkställighet av dom eller utslag.

12 §.

Har part åtnjutit fri rättegång, vare parten vid verkställighet av dom eller utslag i målet befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan av tappande parten uttagas.

Allmänna bestämmelser.

13 §.

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kunna gälda rättegångskostnad, som enligt denna lag av allmänna medel guldits, på yrkande av kronans ombudsman i den ort, där parten har sitt hemvist, förpliktas ersätta statsverket sådan kostnad, såframt motparten ej i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Talan härom må ej väckas senare än två år efter rättegångens avslutande.

Vad nu stadgats gälle ock i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängigförande skall räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats.

14 §.

Vittnesersättning, som enligt denna lag skall gäldas av allmänna medel, skall utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag är berättigat till ersättning av allmänna medel, åtnjute efter rättens prövning skäligt arvode för det arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan. Ej må biträde, som förordnats av rätten eller dess ordförande, av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om ersättning till rättegångsbiträde gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift tillhandahållas biträdet.

15 §.

Vad i denna lag sägs om rättegångsbiträde äge ej tillämpning i fall, då, enligt vad särskilt är stadgat, häktad eller vid krigsdomstol tilltalad är berättigad erhålla sådant biträde.

16 §.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna, att undersåte i viss främmande stat, i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare.

17 §.

Närmare föreskrifter rörande ordningen för gäldande av ersättning enligt denna lag till tjänstemän och rättegångsbiträden ävensom angående delgivningar och inkallelser genom rättens eller dess ordförandes försorg samt vad i övrigt med avseende å denna lags tillämpning är att iakttaga meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1920.

2:o) Lag

om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas, som följer:

1. I 16 kap. 10 § rättegångsbalken skola orden »som av rätten eller Konungens befallningshavande förordnats att i rättegången biträda häktad eller som av rätten förordnats att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk» utbytas

mot orden »som förordnats att biträda part i rättegången eller att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk».

2. Till nämnda § skall läggas ett nytt stycke av följande lydelse:

Vad i första stycket sägs skall ock gälla, om underrätt genom beslut under rättegången avslagit begäran om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde åt mindre bemedlad part eller förordnat, att sådan förmån skall upphöra, eller ock till rättegångsbiträde förordnat annan än part föreslagit. Vill part klaga över beslut, som nu sagts, skall, såframt parterna därom enas eller rätten finner skäl tillstodja det, målet vila i avbidan på utgången av partens klagan.

3. I 25 kap. 5 § rättegångsbalken skall ordet »häktad» utbytas mot ordet »part».

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1920.

Motion.

I samband med denna proposition har utskottet till behandling förehaft en med anledning av densamma av herr *Rogberg* med instämmande av herr *Fagerlin* inom första kammaren väckt motion, nr 157, däri motionären hemställt, att riksdagen ville besluta,

dels att 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10 och 12 §§ i förslaget till lag om fri rättegång, den sistnämnda paragrafen med uteslutande av överskriften, må erhålla följande lydelse:

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftes mål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna *nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, dock ej målsägande i brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare.*¹

Fri rättegång må ej beviljas den, vilkens talan finnes vara *uppenbart ogrundad eller grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.*

¹ Kursiveringen i denna och följande paragrafer har gjorts av utskottet och anger de avvikelser från Kungl. Maj:ts förslag, som motionen innebär.

2 §.

Part, som beviljats — — — — å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Är part berättigad till fri rättegång, må, där sådant finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången.

3 §.

För varje kommun eller territoriell församling i stad skola för fyra år utses tre gode män att gemensamt meddela beslut om fri rättegång. Av dessa skola en, tillika ordförande, väljas av rätten, en av kommunalstämman eller kommunalfullmäktige eller av stadsfullmäktige samt en av och inom fattigvårdsstyrelsen.

4 §.

Ansökan om fri rättegång — — — — trovärdig, känd person.

Gode männens beslut över ansökningen skall skriftligen meddelas. Varder ansökningen helt eller delvis avslagen, skola skälen därtill i beslutet angivas.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller då Rätten ej sitter av dess ordförande. Har part till rättegångsbiträde föreslagit någon i orten boende, som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej statsverket därigenom oskäligt betungas eller eljest särskilta skäl därtill äro.

Vid förordnande — — — — lämplig person i sitt ställe.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är grundad på överlåtelse av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket sägs.

9 §.

Mot beslut — — — — må talan ej föras. *Hava gode männen lämnat utan bifall ansökan om fri rättegång eller har Rättens ordförande lämnat utan bifall ansökan om förordnande av rättegångsbiträde eller till rättegångsbiträde förordnat annan än part föreslagit, må parten hos Rätten påkalla ny prövning av frågan.*

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som *må anses nödiga* för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där han, på sätt i 4 § föreskrives, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna vad *som må anses nödigt* för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Där hovrätt i allo — — — — må ej talan föras.

12 § (13 § 1:sta stycket i Kungl. Maj:ts förslag).

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes, utan intrång i de medel, som *må anses nödiga* för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kunna — — — — senare än *fem* år efter rättegångens avslutande.

och dels att 14 § i samma lagförslag delas i två paragrafer, betecknade den ena såsom 13 § och den andra såsom 14 § på följande sätt:

13 §.

Vittnesersättning, som — — — — till vittnen i brottmål.

14 §.

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag — — — — tillhandahållas biträdet.

I förevarande utlåtande upptager utskottet till behandling den av Kungl. Maj:t framlagda propositionen, allenast i vad den avser förslaget till lag om fri rättegång. I anledning av Kungl. Maj:ts förslag till lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken kommer utskottet att framdeles avgiva särskilt utlåtande.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för lagförslaget om fri rättegång och den av motionären gjorda hemställan, får utskottet hänvisa till propositionen och motionen, i den mån ej redogörelse därför här nedan lämnas.

Den föreliggande kungl. propositionen har föranletts av riksdagens skrivelse den 23 april 1915, vari riksdagen anhöll, att Kungl. Maj:t Utskottet. täcktes taga under övervägande, huruvida och i vilken omfattning åtgärder kunde redan under nu gällande rättegångsordning vidtagas för beredande genom det allmännas försorg av rättshjälp åt parter, som på grund av svag ekonomisk ställning eller oförmåga att tillvarataga sina intressen därav kunde vara i behov, samt för riksdagen framlägga det förslag, som av detta övervägande kunde föranledas. Av de för berörda syftes vinnande föreslagna åtgärder är främst att märka det i förevarande proposition innefattade lagförslaget om fri rättegång. Därjämte har emellertid Kungl. Maj:t i särskild proposition, nr 151, som hänvisats till statsutskottet, hemställt om beviljande av nödiga medel för organiserandet av offentliga rättshjälpsanstalter, vilka även utan samband med rättegång skulle lämna rättsligt biträde åt mindre bemedlade.

Det nu framlagda lagförslaget om fri rättegång stöder sig i huvudsakliga delar på ett av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga den 31 december 1917 avgivet betänkande med förslag till lag i ämnet. De grunder, varå förslaget vilar, äro i huvudsak följande.

1. Fri rättegång såväl vid underrätt som i hovrätt och högsta domstolen må i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet (1, 10 och 11 §§).

2. Förmånen av fri rättegång innebär befrielse från flertalet av de
Bihang till riksdagens protokoll 1919. 9 saml. 1 avd. 24 häft. (Nr 27). 2

med rättegången förenade kostnader, såsom stämpelavgift, expeditiönslösen, kostnad för delgivning av stämning, vittnesinkallelser m. m. samt ersättning till de av den fattige parten åberopade vittnen, vilkas hörande av rätten funnits erforderligt för målets utredning. Befrielsen från stämpelavgift medför, att denna ej kommer att utgå. Övriga kostnader, från vilka parten befrias, skola gäldas av allmänna medel (2 § 1 mom.).

I rätten till fri rättegång ingår jämväl förmånen att, där så erfordras för behörigt anhängiggörande eller utförande av rättegången, erhålla lämpligt biträde på bekostnad av allmänna medel (2 § 2 mom.).

Part, som åtnjutit fri rättegång, äger jämväl rätt till fri verkställighet av dom eller utslag i målet (12 §).

3. På ansökan av part meddelar rätten eller dess ordförande beslut om fri rättegång (3 och 4 §§).

4. Förmånen av fri rättegång upphör, då parts förmögenhetsförhållanden förbättrats så mycket, att han utan intrång i erforderliga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet kan gälda kostnaderna för rättegången (7 §).

5. Part, som förklarats förlustig förmånen av fri rättegång, skall förpliktas ersätta statsverket kostnad, som skolat gäldas av allmänna medel. Är ej sådant fall för handen, skall motparten, där han tappar, åläggas dylik ersättningsskyldighet, såvida han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad (8 §).

6. Har parts förmögenhetsförhållanden efter rättegångens slut förbättrats i så hög grad, att han kan återgälda kostnadernas hela belopp, kan part, på talan inom viss kortare tid av kronans ombudsman i orten, förpliktas återgälda statsverket dess kostnader för rättegången och verkställigheten, så framt motparten ej ålagts dylik ersättningsskyldighet (13 §).

De principiella frågor, om vilka olika meningar yppats såväl under ärendets förberedande handläggning som inom utskottet, äro väsentligen fyra, nämligen

1) frågan om den ekonomiska ställning, vari part skall befinna sig för att kunna komma i åtnjutande av fri rättegång,

2) frågan, i vilken utsträckning förmånen av fri rättegång må beviljas i brottmål,

3) frågan, huruvida som villkor för rätt att erhålla fri rättegång bör uppställas den fordran, att parts talan ej får vara uppenbart ogrundad, det vill med andra ord säga, huruvida beviljandet av fri rättegång bör föregås av en särskild förprövning därom, samt

4) frågan, huruvida part, som beviljats fri rättegång, jämväl bör åtnjuta förmånen av fri verkställighet.

Beträffande samtliga nu nämnda frågor har i motionen hemställts om ändring i Kungl. Maj:ts förslag. Därjämte har i motionen föreslagits dels begränsning i part enligt förslaget tillkommande förslagsrätt vid förordnande av rättegångsbiträde (5 §), och dels förlängning av den tid, inom vilken kronans återvinningstalan enligt 13 § skall anställas mot den, som beviljats fri rättegång och som kommit i förbättrad ekonomisk ställning.

Förmånen av fri rättegång skulle enligt de sakkunnigas förslag kunna beviljas den, som icke ägde tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel till underhåll för sig och sin familj. De sakkunniga avsågo med nämnda bestämmelse, att även personer, som ägde några, om än med hänsyn till deras nuvarande eller framtida försörjning ringa tillgångar, skulle kunna komma i åtnjutande av fri rättegång.

Departementschefen framhöll, att mot avfattningen av ifrågavarande bestämmelse från olika håll anmärkts, att bestämmelsen ej med tillräcklig tydlighet uttryckte vad de sakkunnige med densamma avsett, utan att den kunde bliva föremål för en alltför snäv tillämpning samt anförde vidare:

»Även enligt min mening synes det önskvärt, att fattigdomsgraden angives på sådant sätt, att därigenom tydligt framhålles, att den avgörande myndigheten bör erhålla ett visst utrymme för skälighetsprövning, och jag har därför låtit omredigera första stycket av paragrafen i överensstämmelse härmed.»

På lagrådets hemställan vidtogs sedermera den sakliga ändringen, att orden »för hans familjs uppehälle» utbyttes mot »för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet».

I motionen har hemställts, att då en mera begränsad skälighetsprövning i överensstämmelse med de sakkunnigas förslag syntes önskelig och torde leda till mindre ojämnhet vid lagens tillämpning, fattigdomsgraden måtte bestämmas på sätt de sakkunniga föreslagit med den ändring likväl, som betingades av lagrådets hemställan i fråga om innebörden av begreppet familj.

Då, på sätt departementschefen framhållit, de sakkunnigas avfattning givit anledning till missuppfattning och däri inlagts en snävare begränsning än därmed av de sakkunniga åsyftats, har utskottet icke funnit anledning frångå Kungl. Maj:ts förslag i denna del och får därför avstyrka bifall till motionen i förevarande avseende.

Fattigdomsgraden (1 §).

De sakkunniga.

Departementschefen.

Lagrådet.

Motion.

Utskottets yttrande.

Fri rättegång i brottmål (1 §).

De sakkunniga.

Enligt de sakkunnigas förslag kunde förmånen av fri rättegång ej beviljas för utförande av målsägandetalan i brottmål, där brottet vore sådant, att det hörde under allmänt åtal eller kunde efter angivelse åtalas av allmän åklagare. Denna inskränkning i förmånen av fri rättegång motiverades av de sakkunniga därmed, att målsäganden i dylika fall i allmänhet torde kunna påräkna biträde av allmänne åklagaren jämväl för utförande av sin särskilda talan.

Departementschefen.

I förevarande avseende yttrade departementschefen:

»Med anslutning till en vid betänkandet fogad reservation håller jag före, att den mindre bemedlade partens behov av hjälp i rättegången för utförande av målsägandetalan i brottmål av ovan berörda beskaffenhet ofta nog icke kan anses vara nöjaktigt tillgodosett genom att tillfälle kan finnas för målsägaren att erhålla visst biträde av åklagaren. Att i omförmälda mål utan inskränkning låta förmånen av fri rättegång stå öppna för mindre bemedlade synes å andra sidan icke vara att förorda. Det bör icke ifrågasättas annat än att, där brott hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, denne skall i målet föra den ansvarstalan, som är lagligen grundad. Har allmänne åklagaren icke funnit skäl för åtal, synes icke heller anledning förefinnas att i det föreliggande fallet medgiva målsägaren rätt till fri rättegång för utförande av sin särskilda talan. Däremot synes det önskvärt, att i de fall, då allmänne åklagaren anhängiggjort ansvarstalan, en mindre bemedlad målsägare må åtnjuta förmånen av fri rättegång för utförande av sin talan, detta med hänsyn till att de ersättningskrav, som kunna vara förbundna med en dylik talan, ofta äro invecklade och fordra en vidlyftig utredning. I överensstämmelse med anförda synpunkter har lagförslaget i denna del avfattats.»

Motion.

I motionen har hemställts, att då den mindre bemedlade partens behov av hjälp i rättegången för utförande av målsägandetalan i brottmål av ifrågavarande beskaffenhet i regel torde bliva fullt tillgodosett genom åklagarens biträde, Kungl. Maj:ts förslag måtte ändras till överensstämmelse med vad de sakkunniga härutinnan föreslagit.

Utskottets yttrande.

Utskottet anser de av departementschefen anförda skäl för den av Kungl. Maj:t föreslagna utvidgningen av förmånen av fri rättegång övertygande samt har vid sådant förhållande funnit motionen icke heller i denna del böra föranleda någon ändring i Kungl. Maj:ts förslag.

Förprövningen.

De sakkunniga.

Såsom en förutsättning för rätten att erhålla förmånen av fri rättegång var i de sakkunnigas förslag, 1 § andra stycket, upptagen den bestämmelsen, att partens talan ej finge vara uppenbart ogrundad. Denna bestämmelse innebar, att beslut rörande ansökan om fri rättegång i varje fall måste föregås av en viss saklig prövning från domarens eller rättens sida av den föreliggande tvisten.

De sakkunniga hava, under hänvisning till förprövningens förekomst i åtskilliga främmande processlagar, såsom motivering för bestämmelsen anfört huvudsakligen följande:

»För den bemedlade utgjorde redan tanken på de med en process förenade ekonomiska uppoffringarna en hämsko på lusten att i onödan anställa rättegång. Skulle nu samhället för den fattige undanröja varje hämmande moment härutinnan, så ställdes i själva verket på hans omdömesgillhet och självbehärskning större krav än på den bemedlades, och det torde ej lata sig försvaras att salunda genom ett okontrollerat beviljande av fri rättegång för fattigt folk öka frestelsen att processa. Den antydda inskränkningen i den fria rättegången påkallades även av skyldig hänsyn till den fattiges motparts intresse. Ty om än denne i domen finge sig tillerkänd full ersättning för sina rättegångskostnader, så vore denna ersättningsrätt ofta endast en rätt på papperet. Slutligen torde även den fattiga partens eget intresse bjuda, att samhället förföre med varsamhet och urskillning, då det genom särskilda förmåner beredde honom lättnader vid rättegångars utförande. I sista hand finge nämligen även den fattige själv bära ansvaret för sina gärningar. Anställde han en uppenbart ogrundad talan, komme han att drabbas av kostnaderna för processen.»

Departementschefen anslöt sig till en uti ovanberörda reservation av en utav de sakkunniga uttalad uppfattning, att övervägande skäl talade mot införandet av en dylik förprövning, och att den föreslagna bestämmelsen härom måste vara ägnad att i väsentlig mån förringa värdet av den nya lagstiftningen, samt yttrade vidare:

*Departements-
chefen.*

»För de sakkunniga har det i första hand framstått såsom en nödvändighet att finna ett medel för avvärjande av faran av ett ohemult processande, vilket enligt de sakkunnigas uppfattning oundgängligen skulle bli en följd av lagförslagets genomförande. De sakkunnigas i berörda avseende uttalade farhågor synas mig dock överdrivna. Det torde nämligen icke böra lämnas ur sikte, att beträffande den stora gruppen av s. k. partprocesser, d. v. s. tvister av sådan beskaffenhet att parterna äro i stånd att utföra sin talan utan rättegångsbiträde, de förmåner, som enligt förslaget skulle tillkomma mindre bemedlad part utöver dem, vartill han redan enligt gällande rätt äger tillgång, icke kunna sägas vara av sådan betydelse, att desamma i och för sig skulle giva anledning till någon ökad processlystnad. Vidkommande åter sådana rättegångar, däri part för sin talans behöriga utförande är i behov av biträde i rättegången, läser förslaget, även utan den ifrågasatta allmänna förprövningen, lämna tillräcklig möjlighet att hämma ohemula processer. En dylik kontrollmöjlighet innefattas däri, att parts rätt att erhålla förordnande för lämplig person att biträda honom i rättegången gjorts beroende av domarens eller domstolens prövning av det föreliggande behovet av biträdeshjälp. Såväl principiella grunder som praktiska skäl synas mig tala emot förprövningens införande i den tillämnade lagstiftningen. Föreliggande lagförslag avser att utjämna den ogynnsamma ställning, varuti en mindre bemedlad i jämförelse med en ekonomiskt bättre situerad befinner sig, då det gäller att genom rättegång hävda sin rätt. Att den fattiga partens rätt att erhålla de förmåner, som kunde medföra ett dylikt utjämmande, göres beroende av en prövning i sak

redan vid rättegångens början, ter sig för mig så mycket mindre tilltalande, som den bemedlade parten äger möjlighet att under processens hela förlopp åstadkomma en utredning, som kan komma att giva stöd åt en talan, vilken vid en förprövning möjligen kunnat framstå såsom obefogad. Det ligger nämligen i sakens natur, att en dylik prövning måste bliva av summarisk beskaffenhet och till följd härav också mindre tillförlitlig. Och vådan av ett felaktigt bedömande av partens talan vid en förprövning torde få betraktas såsom så mycket större, som det icke är uteslutet, att förprövningens förefintlighet i och för sig kan vara ägnad att medföra en rubbing i förtroendet för domarens eller rättens opartiskhet i ett mål, däri förprövning ägt rum. Förprövningen synes, lagd i domarens eller rättens hand, lätt kunna giva anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den fattige, som söker utfå sin rätt, och torde därför, såsom Svea Hovrätt framhållit i sitt yttrande över 1916 års lagutkast, i denna form stå i strid med vår nu gällande rättegångsordning och knappast vara förenlig med svensk rättsåskådning.»

Motion. I fråga om förprövningen har i motionen framhållits, att principiellt statens bistånd borde lämnas först efter någon undersökning om det befogade i anspråket, samt att, praktiskt sett, förprövning torde hindra en del onödiga rättegångar och spara statskassan. Motionären ansåge därför, att förprövningen vore nödvändig, samt hemställde i sådant avseende om upptagande i lagen av de sakkunnigas förslag, att fri rättegång ej skulle beviljas dem, vilkas talan funnes uppenbart ogrundad, och att beslut om fri rättegång skulle meddelas efter viss förprövning. Däremot kunde motionären icke ansluta sig till de sakkunnigas förslag om förprövningens förläggande till domstolen. Förprövningen borde i stället, enligt motionärens förmenande, lämpligen kunna överlämnas åt gode män, tre i varje kommun eller varje territoriell församling i stad, utsedde för viss tid, en, tillika ordförande, av rätten, en av kommunalstämman, kommunal- eller stadsfullmäktige samt en av och inom fattigvårdsstyrelsen. Genom rättens val torde den för frågans bedömande nödtorftiga kännedomen om lag och rättegångsförfarande bliva tillgodosett. De av kommunen och fattigvårdsstyrelsen utsedda torde i regel hava de kunskaper och den erfarenhet, att ett tillfredsställande avgörande genom deras medverkan främjades. Gode männens beslut skulle avfattas skriftligen; om ansökningen avsloges, borde skälen därtill angivas. I händelse av avslag borde parten äga befogenhet att hos rätten påkalla ny prövning av frågan.

*Utskottets
yttrande.*

Vid övervägande av spörsmålet, huruvida en särskild förprövning bör stadgas som förutsättning för beviljande av fri rättegång, finner utskottet de skäl, som anförts mot införandet av en förprövning, så starka, att utskottet icke funnit anledning att vare sig på grund av motionen

eller eljest intaga en från Kungl. Maj:ts förslag i denna del avvikande ståndpunkt. Å ena sidan torde nämligen, på sätt departementschefen anför, faran för att statsverket skulle genom uppenbart ogrundade rättegångar, därest någon förprovning icke ägde rum, betungas med oskäligen kostnader, i verkligheten vara ganska ringa. Och vad beträffar hänsynen till den fattiges motpart lär ej föreliggande tillräcklig anledning antaga, att denne genom införandet av fri rättegång skulle utsättas för ogrundade rättegångar i högre grad än vad nu är fallet. Skulle emellertid missbruk av den beviljade förmånen av fri rättegång komma att i något enstaka fall ske, torde en talan, som med stöd av den erhållna förmånen kommit till utförande, hastigt nog kunna avdömas, så att de för statsverket och den fattiges motpart genom en dylik rättegång föranledda kostnader och besvär bliva jämförelsevis obetydliga. Men å andra sidan lär det icke kunna förnekas, att vinnandet av det syfte, som avses med förevarande lagstiftning, skulle i viss mån äventyras, därest den fattiga parten för att kunna komma i åtnjutande av fri rättegång skulle vara nödsakad att låta underkasta sin talan en särskild förprovning. Denna för utskottet avgörande invändning mot förprovningen vinner i styrka, där förprovningen skulle förläggas till annat organ än domstol, vare sig till administrativ myndighet eller, på sätt motionären föreslagit, till någon för ändamålet särskilt tillsatt nämnd. Men mot överlämnandet till domstol av en förprovning i den omfattning, varom här är fråga, möta, på sätt departementschefen i anslutning till vad Svea hovrätt anför, starka betänkligheter. På grund av vad sålunda anförts, får utskottet förorda bifall till Kungl. Maj:ts förslag i denna del och således avstyrka motionen i förevarande avseende.

I det av de sakkunniga först utarbetade utkastet till lag om fri rättegång hade upptagits den bestämmelsen, att där part blivit beviljad förmånen av fri rättegång, han ägde tillgodonjuta densamma jämväl hos överexekutor och utmättningsman för verkställighet av rättens i målet meddelade utslag och beslut. Ifrågavarande bestämmelse upptogs emellertid ej i de sakkunnigas förslag; dock hade i förut omnämnda reservation en avvikande mening i denna del uttalats.

Departementschefen anslöt sig till den av reservanten intagna ståndpunkten samt anförde till stöd härför, att, därest den fattiga part, som beviljats fri rättegång, icke jämväl komme i åtnjutande av förmånen att utan kostnad erhålla verkställighet å rättens dom eller utslag i målet, han mången gång skulle bliva utan den hjälp, som förevarande lagstiftning avsåge att bereda honom. I sammanhang härmed erinrade

Fri verkställighet (12 §).

De sakkunniga.

Departementschefen.

departementschefen om gällande bestämmelser i kungl. kungörelsen den 28 november 1913 angående beräkning av arvode för exekutiv försäljning av fast egendom m. m., enligt vilka bestämmelser arvode till vederbörande förrättningsman skall, där auktion hållits men ej kommit till stånd, utgå intill hälften av det belopp, som skolat gäldas, om egendomen blivit försäld. Departementschefen framhöll härvid, att, därest lagförslagets bestämmelse rörande fri verkställighet antoges, berörda kungl. kungörelse i angivna hänseende borde ändras beträffande part, som vore berättigad till fri verkställighet, samt att under nämnda förutsättning förslag om dylik ändring komme att framläggas.

Lagrådet.

Vid granskningen av lagförslaget yttrade lagrådet i fråga om fri verkställighet bland annat:

»Ett fullt tillfredsställande ordnande av rättsinstitutet fri verkställighet möter, såsom framgår redan av departementschefens yttrande till förevarande paragraf, åtskilliga svårigheter. En dylik svårighet, som näppeligen vunnit tillbörligt beaktande i förslaget, är den, huru det skall kunna förhindras, att part, som åtnjutit fri rättegång, utan giltiga skäl åsamkar statsverket kostnader för upprepade verkställighetsåtgärder. Det synes, som om partens intressen i vanliga fall bleve tillgodosedda, om rätten till fri verkställighet begränsades till att gälla allenast ett verkställighetsförsök, naturligtvis med den modifikation, som följer därav, att domen kan lyda på betalning eller annan prestation å olika terminer.»

Departementschefen.

Lagrådets anmärkning föranledde icke någon ändring i förslaget. Som skäl för vidhållandet av sin tidigare intagna ståndpunkt anförde departementschefen:

»Väl är det, vad denna anmärkning beträffar, sant, att partens intressen i vanliga fall bleve tillgodosedda, om rätten till fri verkställighet begränsades till att gälla allenast ett verkställighetsförsök. Men det kan enligt min mening icke förnekas, att en sådan begränsning i många fall skulle kunna leda till olägenheter, exempelvis för en part, som vid ett första utmättningsförsök utbekommit valuta för en del, men icke för hela sitt anspråk. Dessutom skulle kontrollen över inskränkningens vederbörliga iakttagande vara förenad med stora svårigheter och föranleda ett avsevärt arbete för vederbörande exekutiva myndigheter.»

Motion.

I motionen har hemställts, att, då förevarande lagstiftning icke borde sträckas för långt och förmånen av fri verkställighet torde kunna tillsvidare utan olägenhet undvaras, rätten till fri verkställighet icke för närvarande måtte upptagas i lagförslaget.

Utskottets yttrande.

Utskottet kan icke tillstyrka bifall till motionen i förevarande avseende, utan får utskottet på de av departementschefen anförda skäl ansluta sig till Kungl. Maj:ts förslag om bibehållandet av rätten till fri verkställighet i dess fulla utsträckning.

I förslagets 5 § föreskrives i överensstämmelse med vad de sakkunniga hemställt, att, där part till rättegångsbiträde föreslagit någon, som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, avvikelse från förslaget ej bör ske, så framt ej särskilda skäl därtill äro.

Motionären har i sin motion ansett det böra i och för en nödig begränsning av blivande statsutgifter utmärkas, att partens förslagsrätt vid förordnande av rättegångsbiträde må avse endast advokat i orten, och att hans anlitande ej får föranleda oskäligen kostnader för statsverket.

Vidkommande den av motionären ifrågasatta begränsningen av förslagsrätten till »advokat i orten», torde — fränsett vissa svårigheter med avseende å ett dylikt stadgandes praktiska tillämpning — icke någon som helst anledning för domstol föreligga att avvika från parts förslag endast på grund av den omständigheten, att den föreslagne icke är boende i orten. Och vad beträffar motionärens förslag, att anlitande av en viss advokat icke bör få föranleda oskäligen kostnader för statsverket, innehåller lagförslaget redan nu bestämmelser till förhindrande härav så till vida, som ett oskäligt betungande för statsverket uppenbarligen kan för domstolen utgöra ett *särskilt skäl* att avvika från förslaget. Utskottet får alltså avstyrka bifall till motionen.

Enligt de sakkunnigas förslag kunde på yrkande av kronans ombudsman efter rättegångens avslutande den part, som åtnjutit fri rättegång, förpliktas ersätta statsverket kostnad, varifrån han varit befriad, såvida partens förmögenhetsförhållanden efter rättegångens avslutande i så hög grad förbättrats, att han kunde återgälda kostnadens hela belopp. Talan härom skulle ej få väckas senare än fem år från rättegångens avslutande.

I fråga om detta stadgande yttrade departementschefen:

»Lämpligheten av att på dylikt sätt på grund av den lämnade förmånen tillskapa ett gäldförhållande mellan statsverket och den, som åtnjutit fri rättegång, kan emellertid ifrågasättas. Särskilt i de fall, då de kostnader, som av statsverket guldits, uppgå till mera avsevärda belopp, kan skulden för den mindre bemedlade lätt komma att kännas såsom ett tryckande hot vid hans strävan att förbättra sina villkor. Med hänsyn särskilt till det fall att vederbörande part just genom erhållande av fri rättegång vunnit något av större förmögenhetsvärde, har jag dock icke ansett mig äga tillräcklig anledning att helt frångå de sakkunnigas förslag i detta avseende, men föreslår, att den tid, inom vilken kronans återvinningstalan skall anställas, bestämmes till allenast två år efter rättegångens avslutande.»

Bihang till riksdagens protokoll 1919. 9 saml. 1 avd. 24 häft. (Nr 27.) 3

Parts förslagsrätt vid förordnande av rättegångsbiträde (5 §).

Motion.

Utskottets yttrande.

Framtida återbetalning av statsverkets kostnader (13 §).

De sakkunniga.

Departementschefen.

Motion. I motionen har hemställts, att, då en anordning med gäldförhållande mellan statsverket och den, som åtnjöte fri rättegång, syntes hava fog för sig och en förkortning av preskriptionstiden under vad de sakkunniga föreslagit ingalunda vore behöflig, den av de sakkunniga föreslagna preskriptionstiden måtte bibehållas.

Utskottets yttrande. Då, på sätt departementschefen framhållit, lämpligheten överhuvud taget av ett gäldförhållande av föreliggande beskaffenhet kan ifrågasättas, finner utskottet förevarande motion i denna del icke böra föranleda ändring i Kungl. Maj:ts förslag.

Övriga delar av lagförslaget. Icke heller mot innehållet i övriga delar av lagförslaget om fri rättegång har utskottet haft något att erinra.

Utskottets hemställan. På grund av vad sålunda anförts och då utskottet icke haft någon anmärkning att framställa mot avfattningen av de särskilda bestämmelserna i nämnda lagförslag, får utskottet hemställa,

1) att riksdagen må antaga ifrågavarande lag om fri rättegång; samt

2) att den i ämnet väckta motionen må anses besvarad genom vad utskottet under 1) hemställt.

Stockholm den 12 maj 1919.

På första lagutskottets vägnar:

JAKOB PETTERSSON.

Reservationer:

- 1) av herr *Pettersson* i Södertälje mot viss del av motiveringen.
- 2) av herrar *Gezelius*, *Rogberg*, greve *Spens* och *Fagerlin*, vilka anför:

Ehuru vi uti samtliga i utskottets betänkande angivna principiella frågor, om vilka olika meningar inom utskottet yppats, hava en från utskottets flertal avvikande åsikt, anse vi oss under hänvisning i övrigt till utskottsbetänkandets upplysningar här böra närmare utveckla vår uppfattning endast beträffande huvudfrågan eller frågan, huruvida beviljandet av fri rättegång bör föregås av särskild prövning jämte den därmed sammanhängande frågan om förordnande av rättegångsbiträde.

De stater, vilka infört fri rättshjälp åt fattiga, hava merendels såsom villkor för rättshjälpens beviljande i sina lagar stadgat, att sökandens talan ej är uppenbart ogrundad. Denna omständighet utgör, såsom de sakkunniga också påpekat, ett tydligt vittnesbörd om behovet av att hindra missbruk av ifrågavarande förmån. Att söka förebygga ett sådant missbruk ligger i rättsordningens och den fattiges intresse och kräves även av hänsyn till motparten och till statsverkets kostnader. Tillstånd till fri rättegångs åtnjutande fordrar därför en viss prövning, som emellertid endast må avse att utesluta påtagliga missbruk och icke får utövas så, att den blir till hinder för den fattige att åtnjuta den hjälp, som kan erfordras för att han må ernå vad honom med rätta tillkommer.

Utskottet, som i anslutning till departementschefens anförande förklarar övervägande skäl tala mot införande av förprövning, har ej heller kunnat undgå att godkänna densamma i visst fall, nämligen då partens rätt att erhålla förordnande för lämplig person att biträda honom gjorts beroende av domstolens eller domarens prövning av det föreliggande behovet av biträdeshjälp.

Beträffande själva handhavandet av förprövningen har den i motionen anvisade utvägen synts oss böra anlitas.

Av vår uppfattning beträffande förprövningen följer, att vi anse förmånen för parten att av allmänna medel skola gäldas kostnaden för inkallelser av vittnen, bör liksom i fråga om ersättning till sådana in-skränkas till att avse de vittnen, vilkas hörande prövas för målets utredning erforderligt.

Vid utövandet av befogenheten att förordna rättegångsbiträde skall domstolen och dess ordförande självfallet beakta, att part erhåller lämplig och med hänsyn till behovet fullt kompetent hjälp och att nödig hänsyn därvid tages till partens intresse och uttalade önskemål. Där målets beskaffenhet det fordrar och sådant utan oskälig kostnad kan ske, bör till biträde förordnas någon, som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov; och bör därvid företrädesvis anlitas någon, som vid underdomstol eller å advokatkontor förvärvat praktisk erfarenhet. Att genom tvingande allmängiltiga bestämmelser binda domstolen och dess ordförande vid fullgörande av denna deras befogenhet synes emellertid icke tillrådligt. Förhållandena äro jämväl på ifrågavarande område synnerligen växlande. Inom avsevärda områden saknas juridiskt utbildade yrkesmässiga advokater och den rättssökande allmänhetens behov tillgodoses tämligen undantagslöst av andra biträden, som åtnjuta dess förtroende.

På grund av vad vi anfört få vi hemställa,

att Riksdagen, med tillkännagivande, att det i propositionen framlagda förslag till lag om fri rättegång icke kunnat av riksdagen i oförändrat skick antagas, måtte i anledning av propositionen och den i ämnet väckta motionen för sin del antaga följande förslag till

Lag

om fri rättegång.

Med upphävande av 15 kap. 9 § rättegångsbalken samt med ändring av vad lag och författning i övrigt innehålla mot denna lag stridande, förordnas som följer:

Om fri rättegång vid underrätt.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftes mål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna *nödiga* medel

för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan finnes vara uppenbart ogrundad eller¹⁾ grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

2 §.

Part, som beviljats fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån, att av allmänna medel skola gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning och sådant rättsens beslut, av vilket motparten skall erhålla del, samt för inkallelse av och ersättning till sådana av parten åberopade vittnen, vilkas hörande provas för målets utredning erforderligt, så ock ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Där så finnes erforderligt — — — biträda parten i rättegången.

3 §.

Beslut om fri rättegång meddelas av en för sådant ändamål inom varje kommun utsedd nämnd, bestående av en ordförande, förordnad av allmänna underrätten, samt två ledamöter, av vilka en utses av den myndighet, som utövar kommunens beslutanderätt, och en av och inom fattigvårdsstyrelsen.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen hos nämnden i den kommun, där sökanden har sitt hemvist, och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, bör uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande; och skall därvid nödig hänsyn tagas till partens förslag.

¹⁾ Kursiveringen i denna och följande paragrafer anger avvikelser från utskottets förslag.

6 §.

Om delgivning och inkallelser, som i 2 § sägs, föranstalte rätten eller dess ordförande.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är grundad på överlåtelse av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket *andra punkten* sägs.

8 §.

När rätten från sig — — — — vinnande parts rättegångskostnad.

9 §.

Mot beslut — — — — må talan ej föras. Har den i 3 § omförmälda nämnd lämnat utan bifall ansökan om fri rättegång eller har rättens ordförande lämnat utan bifall ansökan om förordnande av rättegångsbiträde eller till rättegångsbiträde förordnat annan än part föreslagit, må parten hos rätten påkalla ny prövning av frågan.

Om fri rättegång i hovrätt och hos Konungen.

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där han, på sätt i 4 § föreskrives, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Där hovrätt i allo — — — — allmänna medel.

Vad i 1 § andra stycket — — — — samt i 3, 6, 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

Mot hovrätts beslut — — — — må talan ej föras.

11 §.

Vad i 10 § — — — — fullföljas hos Konungen.

Allmänna bestämmelser.

12 § (13 § 1:sta stycket i utskottets förslag).

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes utan intrång i de medel, som *äro nödiga* för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kunna — — — — *fem* år efter rättegångens avslutande.

13 § (14 § 1:sta stycket i utskottets förslag).

Vittnesersättning, som enligt denna lag skall gäldas av allmänna medel, skall utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

14 § (2:dra och 3:dje styckena i utskottets förslag).

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag är berättigat till ersättning av allmänna medel, åtnjute efter rättens prövning skäligt arvode för det arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan. Ej må *biträdet av* parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om ersättning till rättegångsbiträde gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift tillhandahållas biträdet.

15 §.

Vad i denna lag — — sådant biträde.

16 §.

Under förutsättning — — — med svensk medborgare.

17 §.

Närmare föreskrifter — — — meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1920.

3) av herr *Hederstierna*, som anfört:

Att staten lämnar den fattige, som till följd av brist på medel icke själv kan vid domstol göra sin rätt gällande, den lättnad och den hjälp, som erfordras för att han må erhålla sin rätt, är tydligen fullkomligt i sin ordning. Det är en plikt, som åligger staten såsom rättsstat. Å andra sidan bör staten icke lämna detta sitt bistånd i sådana fall, då den fattige uppenbarligen icke har någon rätt. Staten bör icke lägga hyende under processlystnaden och använda sina medel till ändamål, som ingalunda äro värda uppmuntran, och den bör i dylika fall förvägra sin hjälp icke minst av hänsyn till motparten, som eljest, oaktat han har rätten på sin sida, skulle kunna med statens understöd trakasseras med den ena rättegången efter den andra utan att hava utsikt till att någonsin erhålla gottgörelse för sina till följd därav iråkade utgifter. Det måste därför åligga staten att, innan den lämnar hjälp, undersöka, huruvida den ifrågavarande talan uppenbarligen är ogrundad. En sådan förprövning bör icke överlämnas åt domstol eller rätten. På sätt departementschefen yttrat vid ifrågavarande ärendes föredragning i statsrådet, synes förprövningen, lagd i domarens eller rättens hand, lätt kunna giva anledning till en känsla av rättssäkerhet och godtycke för den fattige, som söker utfå sin rätt, och torde därför, såsom Svea Hovrätt framhållit i sitt yttrande över 1916 års lagutkast, i denna form stå i strid med vår nu gällande rättegångsordning och knappast vara förenlig med svensk rättsåskådning.

Ett av en motionär i frågan väckt förslag att överlämna förprövningen åt en för varje kommun utsedd nämnd synes icke tillfredsställande. En dylik nämnd skulle i de flesta fall komma att sakna den juridiska sakkunskap, som är erforderlig, och lär det därjämte böra

överlämnas åt en statens myndighet att i dylika frågor å statens vägnar besluta. I sådant avseende synas länsstyrelserna vara de lämpligaste. Genom sina underordnade organ, landsfogdarne, landsfiskalerna samt magistraterna och de sistnämndas tjänstemän kunna de lättast inhämta nödiga upplysningar och uti landssekreterarne äga de den juridiska sakkunskap, som är erforderlig. Av de sakkunniga gjord erinran att en sådan anordning skulle medföra omgång och tidsutdräkt torde sakna fog, då en framställning till länsstyrelsen icke lär taga mera tid än en ansökan hos domaren och denne senare saknar de underordnade myndigheter, som stå länsstyrelserna till buds. Avgörandet huruvida rättegångsbiträde skulle förordnas eller icke samt frågan huruvida parten jämväl under rättegångens fortgång borde få åtnjuta de honom beviljade förmånerna skulle tydligen jämväl överlämnas åt länsstyrelserna, vilka lätt genom de vid rättegångssammanträdena närvarande åklagarna kunde erhålla kännedom, därest under desamma erhöles nya upplysningar, som vore ägnade att ställa partens talan i ny dager.

På grundvalen av dessa principer och med hänsynstagande till vad i andra avseenden anförts uti den i ämnet väckta motionen har jag utarbetat ett förslag till lag om fri rättegång. Jag får på grund härav hemställa,

att riksdagen måtte för sin del antaga följande förslag till

Lag

om fri rättegång.

Med upphävande av 15 kap. 9 § rättegångsbalken samt med ändring av vad lag och författning i övrigt innehålla mot denna lag stridande, förordnas som följer:

Om fri rättegång vid underrätt.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftesmål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga¹ medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

¹ Kursiveringen i denna och följande paragrafer anger avvikelserna från utskottets förslag.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan finnes vara uppenbart ogrundad eller grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

2 §.

Part, som beviljats fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån att av allmänna medel skola gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning, vittnesinkallelser och sådana rättens beslut, varav motparten skall erhålla del, samt ersättning till av parten åberopade vittnen, såvida deras hörande i målet ej utan skäl påkallats, så ock ersättning till tjänstemän för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Där så finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, må ock lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången.

3 §.

Beslut om fri rättegång meddelas efter inhämtade av nödiga upplysningar utav Kungl. Maj:ts befallningshavande i det län, där sökanden har sitt hemvist. Samme Kungl. Maj:ts befallningshavande äge ock att vidtaga de övriga åtgärder av länsstyrelse, som i denna lag omförmälas.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfanget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, bör uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av Kungl. Maj:ts befallningshavande. Har part till rättegångsbiträde föreslagit någon, som avlagt för utövande av domare-ämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl därtill äro, biträdet berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe.

6 §.

Om delgivning, som i 2 § sägs, föranstalte efter vederbörlig prövning Kungl. Maj:ts befallningshavande.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge *Kungl. Maj:ts befallningshavande* förordna, att förmanen av fri rättegång skall upphöre. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket andra punkten sägs.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari fri rättegång varit part beviljad, skall rätten uppå yrkande av *Kungl. Maj:ts befallningshavande* pröva, huruvida parten må på grund av förhållanden, som inträtt efter beviljandet av förmänen utav fri rättegång eller därvid ej varit kända förplikta honom ersätta statsverket kostnad som enligt 2 § skolat gäldas av allmänna medel. Är ej sådant fall för handen men tappar motparten, varde dylik ersättningsskyldighet denne ålagd där han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

9 §.

Mot beslut, varigenom fri rättegång beviljats, må talan ej föras.

Över övriga beslut, som av *Kungl. Maj:ts befallningshavande* på grund av denna lag meddelas, må klagan föras inom tid, som för överklagande av förvaltande myndigheters och ämbetsverks beslut är stadgat.

Om fri rättegång i hovrätt och hos Konungen.

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden vederligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där *Kungl. Maj:ts befallningshavande* uppå ansökan, som i 4 § omförmäles, finner sådant fall för handen, då jämlikt 1 § sådan förmån må beviljas.

Där hovrätt i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringssökande av part, som äger tillgodonjuta de i första stycket angivna förmåner, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträde, som parten anlitat för rättegången därstädes, ersättning av allmänna medel.

Vad i 1 § andra stycket samt i 6, 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

Mot hovrätts beslut i fråga, som i denna paragraf avses, må talan ej föras.

11 §.

Vad i 10 § är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen.

Om fri verkställighet av dom eller utslag.

12 §.

Har part åtnjutit fri rättegång, vare parten vid verkställighet av dom eller utslag i målet befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan av tappande parten uttagas.

Har på grund av vad nu stadgats statsverket haft utt vidkännas förrättningskostnad, skola bestämmelserna i första stycket icke äga tillämpning i fråga om nytt försök till verkställighet av domen eller utslaget i den del förrättningen avsåg.

Allmänna bestämmelser.

13 §.

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhallsskyldighet, kunna gälda rättegångskostnad, som enligt denna lag av allmänna medel guldits, på yrkande av kronans ombudsman i den ort, där parten har sitt hemvist, förpliktas ersätta statsverket sådan kostnad, såframt motparten ej i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Talan härom må ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Vad nu stadgats gälle ock i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängiggörande skall räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats.

14 §.

Vittnesersättning, som enligt denna lag skall gäldas av allmänna medel, skall utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag är berättigad till ersättning av allmänna medel, åtnjute efter rättens prövning skäligt arvode för det arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidspillan. Ej må biträdet av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sadant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om ersättning till rättegångsbiträde gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift tillhandahållas biträdet.

15 §.

Vad i denna lag sägs om rättegångsbiträde äge ej tillämpning i fall, då, enligt vad särskilt är stadgat, häktad eller vid krigsdomstol tilltalad är berättigad erhålla sådant biträde.

16 §.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna, att undersåte i viss främmande stat i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare.

17 §.

Närmare föreskrifter rörande ordningen för gäldande av ersättning enligt denna lag till tjänstemän och rättegångsbiträden ävensom angående delgivningar och inkallelse genom *Kungl. Maj:ts befallningshavandes* försorg samt vad i övrigt med avseende å denna lags tillämpning är att iakttaga meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1920.
